

NÉV- ÉS HELYI ÉRTÉK A METAFORIZÁCIÓ FOLYAMATÁBAN

Megjegyzések Tóth Ferenc Jób című drámájának metaforái kapcsán

SAMU JÁNOS VILMOS

1. A szótár logikája

Az alábbiakban Tóth Ferenc Jób című drámájának (1971: 47–105) néhány nominális metaforáját, valamint katachrézisét vizsgáljuk meg, jelentéstani szempontból, amennyiben a nyelvi analízis valamennyi differenciális kategóriájára (a nyelvi szintek megállapításától, mondjuk a szófaj értékéig) a szemantika implicit vagy explicit derivátumaként tekintünk. A katachrézis klasszikus retorikai fogalmát olyan metaforaként értelmezzük, amely egy korábban körül nem határolt tárgyat, el nem különített fogalmat jelöl meg, és vizsgálódásunkat kizárólag azokra a jelentésekre fókuszáljuk, amelyek jelölője nem lép túl a szó szintjén, noha jelölői funkciója csak a kontextus megalapozó értelemképző teljesítményének számbavételével elemezhető.

A metaforikus és szó szerinti jelentések terminológiai megkülönböztetését ehelyütt a használati érték és névérték párossal cseréljük föl, ahol a második dichotómia kiváltja ugyan az elsőt, ám nem vág egészen egybe vele. A névérték kifejezés a szótári alak állandóságát hordozná, szemben a használati vagy helyi értékkel, amely esetében a közvetlen szöveggörnyezet értelemformáló ereje hangsúlyosabb, így az első a szó szerinti jelentéshez, míg az utóbbi a metaforikushoz áll közelebb. A terminológiai váltás azért indokolt mégis, mert a névérték nem feltétlenül iktatja ki a metaforikusságot, és e dolgozat elméleti megalapozásában valamennyi elképzelhető jelentés metaforikussága mellett fogunk érvelni, elvetve azokat a megfontolásokat, amelyek szerint a nyelv működésmódja, egyáltalán a metaforikusság megállapítása lehetetlen volna egy rögzült és nyilvánvalóan leírható alapjelentés nélkül, amely bármikor szembeállítható a képzett átvitt értelemmel. Mi több: a szemantikai folyamatra, mint mozgásformára reflektáló elmélet végül a névérték megjelölést is elveti majd, mint célt szolgáló, eszköz jellegű munkaterminust, és a nyelv temporális eseményeiben keresi majd a kiválasztott, szó szintű katachrézisek helyét, pontosabban idejét.

Ehhez azonban néhány előzetes érv:

Ha eltekintünk mindazon diakrón kihívásoktól, amelyek a nyelv formalizációs kísérleteit az időtengely mentén való elcsúszásból eredő anomáliák révén hiúsítanak meg – legalábbis így hangozna a rendszerelvű gondolkodás leggyakoribb érve –, úgy a nyelvet zárt rendszerként kezelve egy kombinációs, illetve

permutációs logikában leírhatónak gondoljuk el. A nyelvi mátrix prehistorikus és esszenciális egységei olyan jelentésentitások, amelyek kifejezési oldala lehet ugyan konvencionális, ám az egyes jelentések diszkrét és határozottak, megalapozásuk pedig az elvont/mindenkori szótárban található, amelynek megadhatóságát semmilyen elv nem cáfolja.

Egy tetszőleges szójelentés értelemfedezete a szótárban kap helyet, ahol is rögzített formában visszakereshető egy-egy nyelvi jel működésmódjának teljes feltételhálózata, és a dekódolás művelete kielégítően beveződik.

De vajon így esik-e, vajon egy zártként elképzelt rendszer kielégítően határozhatja-e meg önmagát, amennyiben az időtől, mint a jelentés feltételétől eltekintünk, és a nyelvi jel funkcióját az ismételhetőségben és szinteket megkülönböztető stabil elméletben rögzítjük?

Mielőtt kitérnénk egy hozzávetőleges metaforakoncepcióra, amellyel az elemezni kívánt szavakhoz fordulunk, a szótári jelentés logikájáról a következőképp gondolkodunk.

Egy adott, lexikális jelnek mint nyelvi egységnek elkülöníthetősége esetén a funkcionalizáló szótári forma, a jelentés kezdete és alaprétege azokra a szavakra támaszkodik, amelyekkel az adott hipotetikus/mindenkori szócikket írjuk, és amelyek ilyenformán biztosítani tudják az adott szó eredeti jelentését. Egy ilyen megadhatósági kritérium implikálja, hogy a leíró szavak a belőlük fölépülő formális rendszer elemei, és hogy eme rendszer a maga valamennyi értékéből fölépíthető szintagmák szemantikai terjedelmét egészen lefeddi.

Mindez a szócikkben szereplő, leíró-magyarító szavak ekvivalens elrendezhetőségét, jelentéseik szó szerinti lokalizálhatóságát implikálja, ahány magyarító lexéma, annyi további szócikk megnyitásával, amelyek összessége abban az egészben zárható le, amelyet nyelvi rendszernek nevezünk, és amely a leíró nyelvészetek, továbbá valamennyi formális ihletésű paradigmikus gondolkodás tárgya.

Ha egy magyarázatban szerepeltetek egy újabb szót (és enélkül nyilván semmire sem jutnék), úgy léteznie kell egy az újabb szóra vonatkozó szócikknek is, valamint az azt leíró további szavak szótári formáinak stb. Amennyiben a nyelvi rendszer nyitott, az összjelentés, a nyelvi struktúra szemantikai potenciálja szétoszóródik, és a szócikkek külön-külön is értelmetlenné válnak, ha viszont zárt, úgy egy rendkívül magas kombinációs szám után visszakerülünk az eredeti, megadandó jelentéshez, amely önmagának nyilván nem lehet elégséges magyarázata, hiszen ez esetben éppen a szótári jelentés elképzelését ásnánk alá.

Az elemzett drámának egyik katachrézise, példaként, a szemről úgy beszél, mint iker-jéggolyóról, amely összetételnek, ha az első tagját, az iker főnevet vesszük szemügyre, az értelmező kéziszótár megfelelő helyén a következőt találjuk: a) egy terhességből született két vagy több magzat; b) így született testvérek.

A nominális metaforát olyan, megnyugtató szótári jelentéssel rendelkező főnevek képezik, amelyek a metafora nyelvi integrációját további jelek kapcsol-

lódó sorához rendelik. Az iker szó leírásához újabb, megint csak leírásra szoruló szavakat alkalmazunk (terhesség, születés, kettő, több, magzat, testvér), amelyek újabb jelentéseket vonnak a rögzítés művelet sorába, amelyek újra csak így viselkednek és így tovább...

Az egyes nyelvi szintek leírására való törekvések eredményei a zárt rendszer autonómiáját és belső egyensúlyát támasztják alá, illetőleg, tevékenységük kudarc esetén, valószínűsítik annak lehetetlenségét.

Ha a szó szerinti, mint eredendő, eme eredendőségében lokalizálható jelentés megadásához a főntebb vizsgált koncepciót alkalmazzuk, úgy számolnunk kell a formalizáló nyelvtudományi tendenciák azon korlátaival, amelyek miatt a nyelv egyetlen szintjének leírása sem teljes, de még tovább azzal is, hogy nem létezik elmélet, amely alátámasztaná ennek legalább lehetőségét.

Az immanens nyelv eszméjének kidolgozása jellemzően a modern gondolkodás törekvése, és bár a XIX. század végétől kezdődő periódusban igen sokféle nyelvelmélet alakult ki (hozzávetőleg a grammatikák, beszédaktus-elméletek, strukturális koncepciók hármass csoportba oszthatóan), csupán a posztformális attitűd képes hatékonyan kezelni a fentebb vázolt körköröségi paradoxont, amennyiben lemond olyan fogalmakról, mint rendszer, szinkronicitás, deskriptivitás, diszkréció, alapjelentés, *sensus proprium* stb.

Ehhez még célszerű lehet megfontolni a matematika (azon belül a halmazelmélet) és a logika eredményeit, minthogy a XX. század elején eme két diszciplína látszott megalapozónak minden rendszeres episztémé és ezzel természetesen a nyelvi leírások tekintetében, amelyek elé elsősorban a(z évezredes) logikai paradoxonok problémái gördítettek akadályt. Ehelyütt nincs módunk részletes áttekintésre, minthogy elsősorban a metaforicitásra figyelünk, de a szótári jelentéssel kapcsolatos problémánkat (amely voltaképp az eredendő nyelvi természetű, logikaként kezelt paradoxonok illusztrációja) is megoldani képes elméletek fölött (Russel-Whitehead: *Principia Mathematica*, Ludwig Wittgenstein: *Logikai-filozófiai értekezés...*) Kurt Gödel, *A Principia Mathematica és a hozzá hasonló rendszerek formálisan eldönthetetlen állításairól I.* című értekezése mond meghatározó, levezetett és bizonyított ítéletet, amely a nyelvről, de a logikáról és ismeretelméletről való későbbi gondolkodást is döntően befolyásolta. A tétel valamelyest hozzáférhetőbb átírása a következőképp hangzik:

A számelmélet összes következetes axiomatikus megfogalmazása tartalmaz eldönthetetlen állításokat.

A fenti tételnek a jelentősége elsősorban abban áll, hogy a hozzá kapcsolódó levezetésekkel megdönti annak a rendszernek az érvényét, mi több, kimutatja megalkothatatlanságát, amely az önhivatkozó (autologikus) mátrixokban föllépő paradoxonokat iktatta volna ki. Nem haszontalan megemlíteni, hogy Russel és Whitehead konstrukciójának már részeredményei is csődöt mondanak, ha a nyelvre kívánnánk kiterjeszteni őket, ezért már a velük szemben fölmerülő matematikai nehézségek előtt is tehetetlennek bizonyulnak az Epimenidész-paradoxonnal, vagy például a Grelling-paradoxonnal szemben.

A tiszta absztrakció világában is lehetetlennek tűnik egy olyan építmény föllállítása, amely egyszerre következetes és teljes (amint a David Hilbert fölhívására válaszoló, fentebb mondott Gödel-féle Nem-teljességi Tétel bizonyítja), a nyelv esetében pedig, amely a problémák forrásaként szerepel, a helyzet (szeretnénk még egyszer kihangsúlyozni: bizonyítottan) reménytelen.

A fentiek megfontolásával iktatjuk ki a szótári jelentésnek mint körülhatárolt, stabil és statikus értelmezési tartománynak fogalmát, amely szembeállítható a metaforikus kiterjedés modulábilis és mozgó értelmével, és amely szemantikai megfontolások leírható alapjaként viselkedhet. Nem azt állítjuk, mintha nem létezne többféle és -szintű, könnyebben vagy nehezebben hozzáférhető jelentés, csupán annyit fogadunk el, hogy az önmagát autologikus rendszerként állító szótári jelentés védhetetlen előföltevéseken alapul.

A továbbiakban Tóth Ferenc nevezett drámájának katachréziseit, metaforáit használva a nyelv metaforikussága mellett érvelünk, körvonalazva egy dinamikus és alapvetően temporális elméletet, amelyben (a már mondottak szerint) szótári jelentés helyett névértékkel számolunk.

2. Meta-fora

A problémakör kereteiből kifolyólag a metaforikus hatás szó szintű jelentésátvitteleivel foglalkozunk, amelyet a tematikus kötöttségek mellett még az is indokol, hogy a vizsgálható (legalábbis a nyelvtudományban vizsgált) nyelvi szintek közül a szóé az, amelyet szemantikailag már önállónak, mindazonáltal magasabb szintek felé konstitutívnek tekinthetünk. A metaforajelentés-, sőt paradigma- vagy világeképteremtő hatása, nyelviséget megalapozó teljesítménye abban a dinamikus szemantikai szerkezetben vizsgálható, amelyet alakzat mivolta, továbbá a jelentés-kiterjesztés kódol, és amelyet a nyelv struktúrafölfogása nagyobbára járulékosnak tekint. A szó és fogalom hiányában megjelenő katachrézisek a nyelvhasználat diverzitásának, önkörén belül tapasztalható mozgásának olyan kifejezői, amelyekben az alapjelentéssel vagy névértékkel nem rendelkező, mindazonáltal értelmes nyelvi jelek dekódolása nehezebben megy végbe, és ezáltal a jelentés kiképződésének folyamata, a teljes kontextus hangsúlyosabban jelenik meg, elveszíti transzparenciáját.

A múltás-szú (Tóth 1971: 54) metaforikus főnév összevetve a föld-édesanya (Tóth 1971: 57) metaforával többszörösen helytelen: nincs állandó pozíciója a szótári érték által meghatározott nyelvi mátrixban, és emellett nehezen lokalizálható a hasonló-hasonlított viszony is, amelyben a metaforikus kinézis lezajlik. Más szavakkal: nemcsak névértéke lebegő, de helyi értékének meghatározása is támponttalan.

A föld-édesanya szerkezetben egyetlen szón belül adottak a lehetséges vonatkoztatási pontok: bizonyos közös tulajdonságok által hasonlóságot találunk a föld fogalma és az édesanya fogalom között. Mindkettőre jellemző a

belőlük származók szempontjából való eredendőség, a termékenység, a megtartás képzetársításai, a táplálás, a türelmes passzivitás stb. Könnyen elképzelhető, amint a földet az anyaság attribútumaival ruházzuk föl, és a hasonlítást kifejező grammatikai elemet elhagyva, komprimáltan, azonosítunk két fogalmat. Az azonosítás alapja a két jelentés kiterjedésének bizonyos összevágásametszete, de értelme, funkciója éppen abban a régióban bontakozik ki, amelyet eme átfedés már nem ér el. A jelentéstöbblet, az egyszerű denotálás azért bővül ki, mert noha bizonyos jelentésbeli hasonlóságok révén összecúsztathatjuk a szavakat, mégis különböző regisztereket szólaltatnak meg, és ezek összeadódásából olyan jelentés nyílhat meg, amely mindkettő felől tekintve többlettel bír. A metafora alapja a közös jelentés, érvénye viszont éppen abból ered, ami különbözik, ami kimarad a közösből, ám a hasonló révén összecúsztat, vagy legalábbis közel kerül egymáshoz.

Hasonló jelenséggel találkozunk abban a példában, amikor a szemet ikerjéggolyóként (Tóth 1971: 52) nevezi meg a szöveg, bár itt a szemantikai mozgás nagyobb ívű, minthogy a metaforikus szerkezet két különálló szóba töltődik, amelyeket egy tágabb kontextus artikulál. Szemből kettő van (iker), és golyó formájúak, miközben eme két golyó felületének legnagyobb része fehér, csillogó, és mozgékonyágában, akárha jegesen siklana-csúszna. Ugyanakkor az ikrek kettőssége eleven, különálló, biológiai kettősség, amelynek értelme és autonómiája van, emlékeztetnek egymásra, de olyan életet is jelentenek, amelyekkel külön-külön is számolni kell. Az utóbbi tulajdonságok megfordítják a hasonlító-hasonlított viszonyt, nehéz lenne megmondani, melyik fogalom artikulálja melyiket, hol van az alap, és hol a belőle következő. Ami azonban kétségkívül föltűnik, az egyes lexémák jelentéseinek valaminő körülhatároltsága, egy (vagy két) kezdeti jelentés, amelyből a metaforizáció mozgása elindul. Egy olyan vonatkozathatóság kiépülése, amelyből különböző értelmek terjedése kiindulhat, és amelyek az analógiák szubjektivitásának referenciájaként az elemzés határait is képezik.

A múlás-szú azonban valamelyest különbözni látszik, katachrézis mivoltában elkülönülni tetszik a fenti példától. A birtokos szerkezetben a szú a múlásnak munkáját végzi, és névértékéhez képest a tovatűnő idő dimenziójával bővül, annak tevékenységével azonosul, és részévé válva elveszíti biológiai jellegét, egy sereg olyan tulajdonságot, amelyek a névértékben konstitutívak. Ilyképp egy olyan szó keletkezik, amely már önmagában is nóvumként szerepel, az előző példák elbizonytalanított névértéke mellett immár a helyi érték is nehezen kibogozható. Fölvethető, hogy a múlás általánossága magyarázza, ilyenformán, minden eltérítés és kibővítés ellenére, bizonyos szempontból koncentrálna a kártékony bogár fogalmának eksztenzitását, és nem keletkezik új fogalmat jelölő szójel, katachrézis, hanem csupán egy metaforával van dolgunk. Ellenérvként azonban rámutatnánk, hogy a két értelmezés között igazságot tevő szempont, olvasási kritérium hiányzik, az első cím érvelésében megadott okoknál fogva kijelölhetetlen, ezért a zárt nyelvi mozgásban, a katachrézishez

vezető értelmezéstől aligha tekinthetünk el, amely a maga keretei közt autonóm, ezért egy érzékeny vizsgálatnak feltétlenül számolnia kell vele.

De még minden folytatás előtt, vegyük szemügyre a metafora fogalmát!

Részlet egy Fónagy Iván (1999: 131) szövegből: Warren A. Shibles 414 lapos kötetbe foglalta a metaforáról szóló lényegesnek tartott könyvek, tanulmányok, cikkek címét és (sok esetben) a közlemények summáját. Könyve 1971-ben jelent meg. Jean-Pierre Noppen 1985-ben az 1970 után megjelent 4316 publikáció bibliográfiai adatait közli 497 lapon. Ezek a számok könnyen eleve elrejtethetnék mindazokat, akik a metafora elméletével kívánnak foglalkozni.

A metafora diskurzusának bősége, mi több, parttalansága óvatosságra int, és mindjárt a kezdeteknél hatályon kívül helyez mindenféle elhamarkodott definíciót. Amennyiben a jelenséget megnevező szó jelentéséből indulunk ki (meta-phora), az immutatio alakzataként egy bizonyos szemantikai szintre ráépülő, legalább másodlagos (de inkább többedleges) jelentéssel kéne számolnunk, amelynek ezen attribútumát valamennyi (hózzávetőleg 14) nagy metaforaelmélet elismeri, és eme többed/másodlagos szint elérésének mikéntjében különbözteti meg a többi szóalakzattól. Ennek alapján beszélhetünk hasonlat-elméletről, kölcsönhatás elméletről, helyettesítés elméletről, hálózatalméletről, feszültség-elméletről stb.

Mindazonáltal abban a verbális univerzumban, amelyben a referenciális nyelvhasználat, a szótári jelentés és a leírható értelmek biztonsága ingatag érvénnyel bír, ahol a jelentések hatékonysága egy nem-teljes egészben kering, vajon találhatunk-e elsődleges, alap- meg attól eltérő szintet, miként artikulálhatjuk a meta átfordulását?

A jelentés-átvitel (meta-fora) szükségképpen átvitt jelentést hoz létre, mely lényegesen eltér az átvitt szónak eredeti (az átvitt megelőző) jelentésétől... (Fónagy 1999: 130), illetőleg metaforák lecsapódása hozza létre a szavak jelentés-rétegeit. A szavak jelentés-szerkezete hierarchikus: a szó jelentésárnyalatai egymásból levezethetők, és az alapjelentésből kiindulva értelmezhetők. A kontextus csak a szavak eleve adott jelentésárnyalatainak egyikét állíthatja előtérbe metafora-mentes beszédben vagy szövegben (Fónagy 1999: 131).

A metafora a jelentés átvitelén, egyik tárgyról a másikra történő átruházásán, átmozdulásán alapul, így inkább szemantikai folyamat, mintsem konkrét jel.

Ebben a mondatban: Már a hajnal is vérzés, az est pedig temető (Tóth 1971: 54), csupa névértékét tekintve is könnyen értelmezhető főnévvel találkozunk, amelyek egymásba csúszva, az azonosítás műveletében válnak egymáshoz képest metaforikussá. Közelebbről szemügyre véve, amennyiben egyiket a másik szimbolizálójának (vehicle) tekintjük, a hajnal szimbolizálja a vérzést, ami így emez előbbinek szimbolizáltja (tenor), úgy nem teljesen egyértelmű,

hogy miért is lenne szükség eltérő nyelvi szintekre. A metaforizáció a jelek értelmi kiterjedéseinek összekapcsolásával megtörténik, amelyekben a már eleve hasonló elemek (pl. a hajnali fények színe és a véré) lehetővé teszik az összevonást, míg a különbségek építik azt az eltérő nyelvi szintre való feltételezést motiváló többletjelentést, amelyet metaforikusnak nevezünk, és amelynek a szótárban sosincs meg a helye. Egyazon nyelvi szinten elhelyezkedő fogalmak értelmezési tartományának átfedéseiről és divergenciájáról van szó. Minthogy az adott példában a metafora mozgása meg is fordítható, a vérzés is hajnal, a temető pedig est, a tenor-vehicle viszony is dinamikus, a metaforáról szóló metanyelv sem ismeri a stabilitást. Az estet a temetővel azonosítani ugyanaz, mint a temetőt az esttel...

Ugyanakkor számolhatunk mindjárt a többletjelentéssel, amelyben azt a hajnalt, amely vérzés, a hajnal tulajdonképpeni, vagy megszokott (*sensum proprium*) értelmétől (a kiiktatott szótári jelentésétől) eltérő minőségekkel ruházzuk föl, egy szokatlan, az úzus, esetleg a nyelvhasználat szempontjából rendhagyónak minősülő kontextusban értelmezzük (*sensum improprium*), és így egy instabil tenort feltételezve megnyitunk egy eltérő nyelvi szintet, amely kétségívül emez előbbire, az alapjelentésből következőre támaszkodik. Ahhoz azonban, hogy ez megtörténjen, szükségünk van egy átfogó perspektívára (*tertium comparationis*), amely értelmezné, vagy legalább elhelyezné az új, metaforikus értelmet egy jelentéshálózatban. Pusztán az eltérő nyelvi szint megállapíthatósága már ezt feltételezi, illetőleg az a szemlélet, amely az alakzatnak, mint anomáliának jelentésképzéséről tájékoztat, de éppen az alapjelentés megléte mellett érvelő elképzelés, a fenti kiindulás írja lehetetlenné a többletjelentés elhelyezését. Ahhoz, hogy a magasabb, egyértelműen dekódolható értelem létrejöjjön, szükség van egy viszonyítható elsődleges értelemre, amely nélkül a felső szint nem alakulhat ki, ám a felső szint éppen emez előző érvényét iktatja ki, amennyiben attól elhatárolható, mi több: elhatárolandó. A folyamatot ellenőrző harmadik szint, amelyben a metafora metaforává, értelmessé lesz (még ha nem is szótározható módon értelmessé), éppen a nyelvi szintek nivellálását végzi-végezné el ismét, és ebben az esetben ugyanott vagyunk, ahol az előző bekezdés posztulátumai. Amennyiben egy harmadik szint beszámol a szimbolizáltról, hatókörébe tartozik annak eldöntése is, a metaforizációban fölhasznált jelek értelmei pontosan meddig terjednek, és szokatlan használatuk miként történik, egyáltalán hogyan fölismerhető. Amennyiben leírható alapjelentésű szavakból képezünk metaforát, nem látható be, hogy bizonyos általuk jelölt tulajdonságokból hogyan jöhet(ne) létre olyan radikálisan új jelentés, amelyet nem lehet szótározni, amely befoghatatlan, ha külön-külön számba vehető a jelek mindahány szemantikai funkciója, miért nem végezhető el ugyanez a kettővel együtt. Ha pedig megtehető, az értelem befogható, leírható, a szimbolizált ama harmadik szinten jelezhető, miért nevezzük metaforikusnak és nem alapjelentésnek, szótárinak vagy, ahogy épp. Honnét a zavar?

A névérték kifejezést egy bizonyos értelemmel bíró, a szignifikációban hatékonyan részt vevő jelentésre értettük, amely a szótári jelentéstől a rögzítés és körülírhatóság kritériumában különbözik, és a metaforának mint dinamikus jelnek az indulópontja. Az iménti példánál maradva, a hajnal és vérzés neveknél a szimbolizáló és tenor bármilyen elhelyezkedése esetén érvényben maradhat, illetőleg már metaforikus kifejezések előfordulásakor is, amikor az újabb metaforának alkotóelemeit képező korántsem elsődleges jelentések indítják az alakzathoz vezető nyelvi mozgást. Az adott kinézis során kibontakozó jelentés, amely sohasem parafrázálható, hanem autonóm értelemként a szemantikai folyamat eredményét képezi, helyi értékkel nevezhető meg, amennyiben nem egy alap- vagy szótári jelentéssel áll szemben, annak derivátuma, hanem bizonyos kiterjedésű jelölők interakciójának okozata. A névérték terminussal elkerülhetők azok az ellentmondások is, amelyek a halott, vagy nehezebben érzékelhető metaforák kapcsán adódnak. Példaként: a fatörzs-észak mohaszigetei (Tóth 1971: 52) szerkezetben a mohasziget metaforikus terheltsége kisebb, mint az előző példákban, de nem beszélhetnénk a kifejezés szótári jelentéséről. Amennyiben a nyelvi mátrixban, a szótárban merőben új, eddigelé ismeretlen metaforikus szójel (katachrézis) keletkezik, a metaforikus jelentésátvitel fokozatára is utalni képes helyi értékkel tudjuk nyomon követni az adódó specifikus szignifikációt. A katachrézisek e tekintetben olyan metaforák, amelyek névértékkel nem, de csakis helyi értékkel bírnak, azaz egy potenciális újabb alakzatkiépülésnek nem képezhetik alapját, amennyiben az adott fogalom kiterjedésében nem szerepelnek jelentéses, előre kódolt elemek.

Az előre kódolt elemek hiánya teszi problémássá a névérték operatív terminust is, hiszen ehelyütt a szótári érték logikájának ellentmondásosságából következő pánmetaforikus nyelvműködés differenciális és dinamikus kiindulópontjaként szerepel, amely akár eleve átvitt értelem. Más kérdés, vajon beszélhetünk-e másféléről, és hogy a mondott nehézségek után érdemes-e a metaforikus és nem-metaforikus distinkcióval számolni. Annál is inkább, minthogy a feszebb koherencia kedvéért véghezvitt terminológiai váltás nem hogy beszűkítené a vizsgálódás perspektíváját, de inkább kiterjeszti, és ezzel a metaforizáció folyamatainak érzékenyebb detekciója előtt is utat nyit.

A szójelek dekódolásának, a mindig már működő nyelv szemantikai mozgásainak, a névértékkel jelzett tartomány föltárásának a szójel és referencia, a jelölő, a jeltest és az utalás régióinak számbavétele mellett lehet csak létjogosultsága, ezért zárásképp néhány javaslat a további vizsgálódás irányaira vonatkozólag:

- a szavak metaforikus rétegződésének vizsgálata a referencia szempontjából,
- a csupán helyi értékkel bíró (katachrézis-természetű) metaforák megértésének lehetőségei, továbbutalásaik mikéntjének föltárása,
- az értelem mozgása egyetlen metaforán belül: a metafora kapcsolata az önkörén túli jelekkel,
- metaforák kapcsolódása szószerkezetekben.

IRODALOMJEGYZÉK

Tóth Ferenc 1971. *Színművek*. Újvidék: Forum Könyvkiadó. 47–105.

Fónagy Iván 1999. *A költői nyelvről*. Budapest: Corvina. 130–131.

Dinamika metaforizacije (primedbe o metafori u kontekstu drame Ferenc Tota, Jov)

JANOŠ VILMOŠ ŠAMU

Rad analizira katakreze i metafore drame Ferenc Tota Jov sa ciljem revelacije procesa metaforizacije uopšte. Polazi sa stanovišta temporalnog karaktera jezika i u svojoj argumentaciji izlaže tezu da je metafora i katakreza tropološka osnova ove temporalizacije.

The dynamics of metamorphosis (comments about a metaphor in the context of Ferenc Toth's drama, Jób)

JÁNOS VILMOS SAMU

The article analyses the catachreses and metaphors of Ferenc Tóth's *Jób* with the aim of revealing the process of metaphorisation as it is. It starts out from the temporary characteristic of language and in its argumentation it concludes that metaphors and catachreses are the tropological basis of this temporalisation.